

İPOTEKLİ KONUT KRİZİ!

Bülent FALAKAOĞLU*

2007 yılında dünya ekonomisi ne biriktirdi, 2008 yılına ne devretti? Bu sorunun yanıtını vermeden önce, hemen hatırlatmak gerekir ki ekonomik değerlendirmeler, bir yıla bakılarak yapılamaz. Tıpkı birkaç güne bakarak, bir mevsimin nasıl geçtiğinin izahatının yapılamaması gibi. Ekonomik değerlendirmelerin bir süreç ve sistem içerisinde yapılması gerekir. Bu gerçeklikten uzaklaşmadan, 2007 yılının ekonomik yorumlar ve göstergeler açısından önemli bir yıl olduğu söylenebilir. Bir sürecin sonu olarak 2007 yılı önemli. 2007 yılında yaşanan ekonomik gelişmeler bazı yorumların somut yapılabilmesinin önünü açtı.

Her yıl ocak ayında, İsviçre'nin ünlü kayak merkezi Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu toplantılarında yaşananlar dünya ekonomisinin 2007 yılında bir krizi biriktirip, olgunlaştırdığını ortaya koyuyor. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2007 toplantısında her şeyin yolunda olduğu görüşü hakimdi. Tıpkı geçmişte olduğu gibi geleceğe dair projelerin oluşturulup tartışılması fikri hakimdi. Nitekim öyle de oldu. Küresel ısınma konusu başat konumdaydı. 2008 ocak ayındaki toplantı da ise işler tersine dönmüştü. Toplantıdan iki gün önce yaşanan dünya borsalarındaki çöküş toplantıya bambaşka bir boyut katmıştı. Dünya Ekonomik Forumu çokça krizler içinde toplanmıştı. Brezilya, Rusya, Türkiye, Meksika, Asya krizi... Bu sefer durum farklıydı. Çünkü, sayılan krizlerin tümü kapitalist sistemin merkezi dışında oluşmuş ve yaşanmış krizlerdi. Ama bu sefer sorun kapitalist sistemin tam merkezinde yaşanıyordu...

Dünya finans piyasaları (borsalar, bankacılık, döviz piyasaları vb.) 2007 Temmuzundan itibaren sürekli çalkalanıyor. ABD'de patlak veren konut krizi ve onu tetikleyen ekonomik durgunluk beklentileri 2008 ocak ve şubat ayı içerisinde dünya piyasalarını bir kez daha salladı. Borsalar büyük düşüşler yaşadı, dolar

---

* Evrensel Gazetesi Ekonomi Editörü

yükseliş ve alçalışlar yaşadı, bankalar ve dev şirketler arka arkaya büyük zararlar açıkladı vs... Önlem alma çabaları hızla sürüyor. Kimilerine göre kriz atlatılabildi, karamsar olmaya gerek yoktu. Kimilerine göre alınan her önlem krizi sadece öteliyor daha da derinleştirerek... Kimilerine göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında en boyutlu ekonomik krizi yaşanıyor.

ABD'den İngiltere'ye ülkeleri sallayan dalgalanmaları tetikleyen sebepleri sıralamadan önce "artık böyle gitmez" dedirten emperyalist sistemdeki ekonomik dengesizlikleri sıralamak fotoğrafın bütününe görmek açısından önemli.

"Bir sonraki ne zaman? Nasıl, nereden başlayacak? Sert mi, yumuşak mı? En çok kime vuracak?" Bu sorular uzunca bir süredir soruluyor ve cevap aranıyor. Soruların gündeme gelme sebebi dünya ekonomisinin bir kez daha finansal çalkantı ve krizlerin içinde bıçak sırtında seyretmekte olması. Emperyalist sistemin üst organları ve finans kapitalin sözcüleri arasında bu sorulara yol açan kötümser bir perspektifin yaygın olduğu gözleniyor. Bu kötümserliğin kökeninde son on yıl içinde dünya ekonomisinin ana öğeleri arasındaki ilişkilerde küresel dengesizlikler olarak adlandırılan bir bozulmanın meydana geldiğine ilişkin bir saptama var.

Bağımsız Sosyal Bilimcilerin 2007 Yılı Raporu dengesizlikleri rakamlarla ortaya koyuyor. Rapordan, tabloyu gözler önüne sermesi açısından uzunca bir alıntı yapmakta yarar var.

'KÜRESEL DENGESİZLİK' OLARAK KASTEDİLEN!

Nedir "küresel dengesizlikler"? Tablo I, üç kritik yıl için dünya ekonomisinin ana bloklarının cari işlem dengelerini aktararak bu soruya ışık tutuyor: 1996, bugün kullanılan anlamda küresel dengesizlikler olgusunun hemen öncesini temsil eden bir yıldır. 2003 sözü geçen bozulmanın genelleştiği, tüm büyük blokları kapsadığı, 2006 ise güçlük ve gerilimlerin sürdürülemezlik teşhisine yol açan boyutlara ulaştığı yıllar olarak değerlendirilebilir.

ABD'nin süper-emperyalist konumunun sağladığı (örneğin banknot veya borç senetleri basarak dünyayı "satın alabilmesi"ne imkân veren) ayrıcalıklı konumu giderek ABD'nin kronik cari açık veren bir konuma yerleşmesi ile süregeldi. 1996 verilerinde gözlemlendiği gibi bu açık, başta Japonya olmak üzere, diğer gelişmiş ekonomilerin sağladığı cari işlem fazlaları ile sürdürülüyordu.

Dünya ekonomilerinin metropolleri sadece ABD'nin tasarruf açığını değil, petrol ihracatçısı olmayan üçüncü dünya ülkelerinin cari işlem açıklarının finans-

manını da sağlamakta idiler. Gerçekten de, çevre ekonomileri (petrol üreticileri hariç) bir blok olarak İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle kabaca 1997'ye kadar uzanan bir zaman dilimi içinde kronik ve sistematik cari işlem açıkları vermekte idiler. 1996 verileri de bu durumu gösteriyor.

TABLO I: Dünya Ekonomisinin Cari İşlem Dengeleri (Milyar dolar)

	1996	2003	2006
Metropol	36	-302	-651
ABD	-118	-527	-857
Japonya	66	136	170
Diğer Batı	88	89	36
Çevre	-85	228	631
Petrol ihraç ülk.	39	109	396
Çin	7	46	239
Diğer Çevre	-131	73	-4
Kayıt Dışı	49	74	-20

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, farklı yıllardan yapılan hesaplamalar.

Sonraki yıllarda dünyanın en zengin ülkesi olan ABD'nin tasarruf/yatırım açıkları, bunun sonunda da cari işlem açığı kesintisiz bir tempoyla arttı; sürdürülebilmesi giderek güçleşti.

1997-1998 Asya krizi ile başlayan bir dönüm noktası sonrasında bir bütün olarak "çevre"nin dünya ekonomisi içindeki konumunda da çarpıcı bir dönüşüm meydana geldi. Krizin yarattığı şoklar ve sonraki beş yıl boyunca dalga dalga Asya dışına da yayılan istikrarsızlık ortamı, IMF reçetelerinin sonuçları ve dış borç yükünün finansman gereksinimleri, gelişmekte olan ekonomileri bir bütün olarak cari işlem fazlaları vermeye zorladı ve bu durum kriz konjonktürü son bulduktan sonra da süregeldi. Böylece dünya ekonomisinin az gelişmiş, bağımlı ülkeleri, kısacası çevre, emperyalist sistemin metropol olarak nitelendirilen merkezine sürekli net kaynak aktaran bir konuma yerleşti. Asya'dan Rusya'ya, Türkiye'ye ve Latin Amerika'ya yayılan finansal kriz yıllarını içeren 1998-2002 yılları arasında bu durum genelleşti. Tablodaki 2003 verileri bu durumu yansıtıyor. Türkiye çevre ülkeleri arasında istisnai bir konumdadır; yani cari işlem açığı vermeye devam etmekte ve cari açıklar GSMH' a oranla çok yüksek düzeylere ulaşmış durumdadır. Türkiye bu açıdan AB'ye son yıllarda katılmış Doğu Avrupa ülkelerine benzemektedir.

2003-2006'da ABD ekonomisi herhangi bir uyum sürecine yönelmedi. Tam aksine Irak savaşının bütçe açıklarını artırması, öte yandan özel sektörün (gezenimizi bir çevre felâketinin sınırlarına getiren tüketim çılgınlığının da katkılarıyla oluşan) tasarruf açığının süregelmesi Amerikan ekonomisinin cari işlem açıklarını adım adım artırdı; "sürdürülemezlik" eşiğine yaklaştırdı. Aynı yıllarda çevre ekonomilerinin petrol ihracatçısı olmayan büyük ülkelerinde cari işlem fazlaları aşınmaya, hatta dış açıklar oluşmaya başladı.

Bu etki Tablo l'de "diğer çevre" grubuna ait 2006'da 4 milyar dolarlık toplam cari açık ile gözlenmektedir

Böylece bu grup, artık, Amerikan emperyalizminin gereksinim duyduğu dış kaynak akımlarına katkı yapacak konumda değildir. Ancak, aynı yıllarda bu katkı bir yandan petrol ihracatçıları, bir yandan da Çin'den kaynaklandı. Bu iki grup cari işlem fazlalarını dramatik boyutlarda artırdılar; 2006'da 635 milyar dolara ulaştırdılar.

Görüldüğü gibi, 2007 koşullarında dünya ekonomisinin metropolü, çevre ekonomilerinin iki bloğundan (petrol ihracatçıları ile Çin'den) kaynaklanan sermaye akımlarıyla ayakta durmaktadır. Bu, hemen hemen tamamen ABD ekonomisinin dramatik boyutlardaki cari işlem açıklarıyla ilgilidir. Son on yıllık gelişim süreci içinde yarım yüzyıllık metropol-çevre bağlantıları tersine çevrilmiştir. Çevre ekonomilerinin büyük bölümü, bu dönemde yatırım oranlarını ve büyüme hızlarını aşağıya çekerek emperyalist sistemin metropolüne net kaynak aktarır konuma sürüklendiler. Ancak, günümüze gelindiğinde bu ülkeler içinde gelişmekte olan ekonomilerin geleneksel ("hızlı büyüme/dış açık") konumuna yaklaşanların sayısı artmaktadır. Çin örneğini izleyen, yani kalıcı cari işlem fazlalarıyla yüksek büyüme hızlarını birleştiren ülkelerin sayısı çok fazla değildir. Daha da küçük bir grup ülke (Doğu Avrupa, Türkiye, Güney Afrika) 2002 sonrasındaki uluslararası ekonomik konjonktüre, "küçük Amerika özentsisi" içinde, yani olağanüstü dış açıklar ve tüketimin sürüklediği büyüme tempolarıyla, ancak "süper-emperyalist" ülkenin ayrıcalıklarından yoksun oldukları için aşırı kırılganlık öğeleri taşıyarak girdiler.

Bağımsız Sosyal Bilimciler'in raporundan buraya kadar yapılan alıntı; ABD ekonomisinin, aşırı tüketim, yüksek iç açık, aşırı borçlanma eğilimlerinin artık sürdürülemez noktaya geldiğini, er veya geç bir 'uyum' veya 'düzelm'e'nin gündeme geleceğini ortaya koyuyor. Artık G-7 ülkelerinden IMF'ye, Dünya Bankası'ndan OECD'ye herkes "durgunluk kaçınılmaz" diyor. IMF süren sıkıntılar ışığında, 2008'de küresel ekonomik büyümenin yavaşlamasının kaçınılmaz olduğu uyarı-

sında bulunurken, dünyanın en ünlü spekülâtörü George Soros, dünya piyasalarını alt üst eden finansal sarsıntıyı "60 yılın en kötü piyasa krizi" olarak nitelendirdi. Krizin dolara dayalı kredilerde büyüme döneminin sonu anlamına geldiğini belirten Soros, FED'nin artık bir resesyonu engelleyemeyebileceğini de kaydetti.

George Soros, Financial Times gazetesinde yayınlanan "60 yılın en kötü piyasa krizi" başlıklı makalesinde mevcut finansal krizin ABD'deki konut piyasasındaki bir köpük tarafından tetiklediğini anımsattı. Mevcut krizin, uluslararası rezerv birimi olarak dolara dayalı bir kredi büyüme döneminin sonu anlamına geldiğini kaydeden Soros, önceki dönemlerde ne zaman kredideki büyümede sorun yaşanmış ise finansal otoritelerin devreye girerek likidite enjekte ettiklerini ve ekonomiyi canlandırma yollarını bulduklarını belirtti. Soros, bunun kredinin daha çok büyümesini teşvik ettiğini kaydetti.

BALON EKONOMİ

Amerikan ekonomisinin son 20 yılına bakıldığında şu çarpıcı sonuçla karşılaşılıyor: Amerikan ekonomisi balonsuz büyüyemeyen bir ekonomi... Bu balon 1990'lardan 2000'lere gelinen süreçte yeni teknolojilerin gelişmesiyle yeni teknoloji balonuydu. Yeni teknoloji şirketleri muazzam primler yaptı. Onların hisse senetleri üzerinden yapılan spekülasyonlar büyük balon yarattı.

Söz konusu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin Merkez Bankası başkanını olan ABD'li ekonomist Alan Greenspan göre 2000'li yıllara kadarki gelişmenin altında şu yatıyordu: "Mikroişlemci, lazer, fiber optik ve uydu teknolojilerinde biriken sinerjiler bu yeni teknolojileri kullanan veya barındıranlar tüm teçhizat türlerinde potansiyel kâr hadlerini çarpıcı bir biçimde artırdılar. Bunun ötesinde, bilişim teknolojisinde -BT denilen- ortaya çıkan yenilikler, iş yapma ve değer yaratma yöntemlerimizi beş yıl önce bile öngöremeyeceğimiz şekilde değiştirdi" (ABD Kongresi, 14 Haziran 1999).

Greenspan'e göre kârlar da dahil olmak üzere artan gelirleri ve dolayısıyla artan hisse senetleri değerlerini yaratan şey, yeni ekonominin sağladığı verimlilik kazançlarıydı. Oysa hisse senedi fiyatları tarihi yükseliş yaşarken, hisse senedi fiyatlarıyla hissetlerin temsil ettiği şirket kârları arasında derin bir uçurum oluşmuştu. Oysa 2000 yılında, "artık yeni bir çağa girdik, devresel krizler dönemi bitti" edebiyatı yapılırken, bunun hiç de öyle olmadığı anlaşıldı. ABD Merkez Bankası 1998'in sonbahar ve kış aylarında mali krizin önünü kesmek için bir dizi müdahalelerde bulundu. Mart 2000'de yine müdahale etmek durumunda kaldı. Ekim-Kasım 1998 ile Mart 2000 hamleleri arasında Greenspan'in ekonominin kâr et-

me potansiyelini dönüştürdüklerini iddia ederek övdüğü teknoloji ve internet hisseleri aşırı biçimde patladı. Müdahalelerin açık sonuçları en çarpıcı biçimde teknoloji ve internet ağırlıklı NASDAQ Endeksi'ne yansıyor. Ekim 1999'da 2736 olan endeks Mart 2000'de 5047 olmuştu. 1998-2000 Mart'na kadar olan süredeki hisse senedi piyasasının yükselmesi tamamen TMT (teknoloji, medya, telekomünikasyon) hisselerine bağlı oldu. Bilişim teknolojisini temsil eden hisse senetleriyle kuvvetlenen borsa balonu, ekonomiyi de peşi sıra çekerek havalanmıştı, ama kârları arkada bırakmıştı. Nitekim 2000 Mart'nda 5047 rekor seviyesinde olan NASDAQ Endeksi bugün 2500 puana gerilemiş durumda. Yarısı bile değil. O balon patladı. Ama onun yerine koyacak başka bir balon bulmak lazımdı ve o balon bulundu. Bulunan balon bugünkü mortgage krizinin ortamını oluşturdu.

Bu ortam oluşturulurken bunun çökecek bir şato olduğunu görmemek imkânsızdı. 400 bin dolarlık bir evi hayal bile edemeyecek olan bir Amerikalıya gidildi ve dendi ki, "Sana öyle bir kredi sunacağız ki sen bu evi alacaksın." Aslında bu bankacılık sektöründe bir değişime de işaret ediyordu. 1970'li yıllarda bankacılar tutucuydu. Kredi almak isteyenler adeta bin türlü engeli aşmak zorundaydı. Şimdiyse müşteri bankaya gitmiyor, banka sana kredi vereyim diye müşterinin ayağına geliyor. İş o hale geldi ki kredi alınabilmesi için bir cep telefonu ve vatandaşlık numarası yeter oldu. Bundaki en büyük etken bankanın, konut almak isteyenlere açtığı krediyi, bir başka mali kuruluşa satabilmesi... Durumun anlaşılabilmesi için ABD konut kredisindeki işleyişinin, Güngör Uras'ın Milliyet gazetesindeki yazısının aracılığıyla, özetle dile getirilmesi sanırız yerinde olur.

ABD'de konut kredisinde 3 kademeli bir piyasa var:

"1- Birinci kademedede, küçük bankalar, konut kredisi vermek üzere kurulmuş finans kuruluşları bulunuyor. Konut kredisi almak isteyenler bunlara başvuruyor. Bunlar konutun değerini tespit ediyor. Faizi ve vadeyi belirliyor. İpotek alarak konut kredisini veriyor.

Bunlar sistemin en önemli oyuncularını. Çünkü 100 dolarlık konuta 300-500 dolar değer biçebilirler. Karşılıklı olmayan krediler verebilirler (Ki, konut fiyatları balon yaptığında bu oldu).

2- İkinci kademedede Fannie Mae ve Freddie Mac gibi konut kredisi finansman kuruluşları var. Devlet, konut kredisini kolaylaştırmak için bunları destekliyor.

Yüzde 7 yıllık faizle konut kredisi veren küçük banka, elindeki ipotek belgelerini paketleyip finans kuruluşlarına getiriyor. Örneğin, yüzde 6 faiz karşılığı bu paketi finansman kuruluşuna satıyor.

Dikkat buyurunuz. Konutun değerini yanlış/doğru biçen, krediyi yanlış/doğru veren ilk kademedeki banka, ipotek belgelerini devrederek tablodan çıkmış oluyor. Kazancı, yüzde 7 faiz ile yüzde 6 faiz arasındaki 1 puanlık fark.

O saffadan sonra sorumluluk, yük veya risk (ne dersenez deyiniz) finansman kuruluşunun üzerinde.

3- Üçüncü kademede konut kredisi finansman kuruluşu, portföyündeki ipotekli konut kredileri stokunu karşılık göstererek yüzde 5 faizle tahvil çıkarıyor. ABD'deki ve ABD dışındaki bankalar da bu tahvili kapışarak alıyor.

Konut fiyatlarını şişirdiler

İşte bu sistem ABD'de sadece konut piyasasında değil, tüm ABD ekonomisinde balon yarattı. Şişen sanal ekonomide çok kişi olmayan paraları harcadı. Şimdi bu olmayan paraların neden olduğu boşluğun doldurulmasına çalışılıyor.

Basit bir örnek: 100 dolarlık konuta banka 400 dolar değer biçti. 300 dolar kredi verdi. 100 dolarlık konutun piyasada 500 dolara satılabileceğine inanan konut sahibi, konut kredisi borcuna ek olarak 200 dolarlık tüketici kredisi kullanarak gününü gün etti.

100 dolarlık konuta 300 dolar kredi veren banka bu krediyi finansman kuruluşuna devretti. Finansman kuruluşu 300 dolarlık kredi karşılığı tahvil çıkararak bu tahvilin bir bölümünü ABD'deki, bir bölümünü Avrupa ve Asya'daki bankalara sattı.

Kriz çıkınca konut sahibi, 'Ben borcumu ödeyemeyeceğim' dedi. Ödeyemeyince konutun mülkiyeti (o konuta verilen 300 dolar krediyi devralarak karşılığında tahvil çıkaran) mali aracı kuruluşu geçti. Ama konutun gerçek değeri 100 dolar ve de bugün için alıcısı yok."

Konut kredisi veren kuruluşlar, ipotek senetlerini teminat olarak kredi müesseselerine veriyor. Kredi müesseseleri de buradan yola çıkarak tahvil çıkarıp pazarlıyor. Konut piyasasından kâğıtlar üzerinden iki kere değer yaratılmış oluyor. Dünyada kredi türevleri hacmi öyle bir hal aldı ki, 1990'da 3,5 trilyon dolarla, dünya hasılasının yüzde 27'sine eşitken bugün 380 trilyon dolarla dünya hasılasının 778'ine ulaşmış durumda. Mali piyasaların köpüklenmesinin böylesi devasa bir boyuta ulaşmış olması ayrıca bir dengesizlik sebebi... Ve patlak, 2007 Temmuz'nda, ABD'deki riskli konut kredilerinde oluştu. Hem konut finansman şirketleri hem de onlara kredi açmış olan bankalar dev zararlara uğradılar.

Mayıs 2007'de ABD'de Dow Jones, Çin'de Şanghay tarihi rekorlar kırıyor. Sadece burada değil, Bovespa'da, Brezilya'da, Rio'nun güneşlerinde de mut-

luluklar vardı. Kâğıtlar almış başını gidiyordu. Ama 2008 piyasalar açısından hareketli başladı. 2008 yılının ilk üç haftasında dünya borsaları ortalama yüzde 20 değer yitirdi. Borsalarda şirketlerin değeri trilyon dolarla ifade edeline buharlaşma yaşadı. Finans piyasalarında yaşanan bu korkunç çalkantıya, ABD ekonomisinin bir daralmaya (resesyon) doğru yöneldiğine ilişkin veriler eşlik etmeye başladı. ABD’de büyüme hızı düşüş yaşıyor, inşaat piyasasındaki faaliyetlerde büyük oranda gerilemeler var. İşsizlik sıçrama yaşıyor. Her şey 2008’de ABD ekonomisinin ciddi bir daralma yaşayacağını düşündürüyor.

ABD ekonomisinin dünya ticaretinin üçte birini gerçekleştirdiği düşünülürse, dünya ekonomisinin bundan ağır şekilde etkileneceğini anlamak mümkün.

Avrupa Birliği’nde konut kredileri krizinden bankalar ağır yara almış durumda. Avrupa’nın en büyük bankası İsviçreli UBS dahi, bu yüzden 14 milyar dolar zarar açıkladı. Yukarıda değinildi, İngiltere’de bankanın kamulaştırılmasını düşündürecek oranda sıkıntılar yaşıyor. Krizin burada durmasına pek ihtimal verilmiyor.

Tartışmaların rengi de değişti. Düne kadar piyasalara asla müdahale edilmemesi gerektiğini savunanlar dahi, tamamen serbestlik diye bir şey olamayacağını vurgular oldu. Neoliberalizm çağında, liberalizmin ve özelleştirmelerin öncüsü İngiltere’de dahi bir bankanın kamulaştırılması olasılığı konuşulur oldu!

İngiltere, mortgage sorunları nedeniyle sıkıntıdaki Northern Rock bankasını kamulaştırma kararı aldı. Geçen yıl başlayan kredi krizinde fonlama yapısı çöken, İngiltere’nin beşinci en büyük mortgage sağlayıcısı Northern Rock, İngiltere Merkez Bankası’ndan o günden bu yana 25 milyar sterlin (49 milyar dolar) borçlandı. İngiltere Başbakanı Gordon Brown ve maliye bakanı Alistair Darling “Bu noktada müdahale etmemiz gerekiyordu çünkü bu bankanın batmasına izin verirse, sorunlar büyük ihtimalle İngiliz bankacılık sistemine yayılacaktı” dedi. İngiltere’de küresel kredi krizinden etkilenecek batma noktasına gelen Northern Rock adlı bankanın devletleştirilmesiyle ilgili yasa Lordlar Kamarası tarafından da onaylandı.

GÖRÜNMEZ ELE NE OLDU?

Liberalizm düşüncesine göre, piyasaya müdahale edilmezse görünmez bir el tarafından ekonomi kendi rayına oturtulur. Serbest piyasa düşüncesinin en kararlı savunucuları gelişmiş ülkeler mortgage (ipotekli konut kredisi) piyasasında krizin patlak vermesiyle birlikte, savunduklarının tam zıttı bir tutum aldılar. Merkez

bankaları aracılığıyla serbest piyasa ekonomisine resmen müdahale etti. ABD Merkez Bankası FED'in likidite ihtiyacını karşılamak için milyarlarca dolar piyasaya sürmesinin, yanı sıra farklı araçlarla piyasaya müdahalesi krizin patlak verdiği günden itibaren sürüyor. 2007 Ağustosunda Avrupa Merkez Bankası ECB'nin, Avrupa borsalarını yatıştırmak amacıyla, avro bölgesi piyasasına bir hafta içerisinde 156 milyar doları pompalaması hâlâ akıllardadır. Keza aynı dönem Japonya Merkez Bankası da benzeri bir müdahalede bulunmuştu.

Son dönemlerde müdahale biçimleri üzerine tartışmalar sürüyor. ABD Başkanı George Bush ABD'nin yaşayacağı ekonomik durgunluğa karşı bir önlem paketi açıkladı. Bush, ailelerin yararlanacağı vergi indirimleri ile iş dünyasını rahatlatacak önlemleri içeren 145 milyar dolarlık bir teşvik paketi hazırladığını duyurdu. Başkan Bush, Kongre'den, söz konusu kurtarma planını desteklemesini istedi. Amerikan Merkez Bankası Başkanı Ben Bernanke de, ekonomiyi canlandırmak için, çabuk harcayacakların cebine para konması gerektiğini vurguladı. Kişi başına 800 dolara kadar varan vergi indirimleri ile işsizlere destek gibi uygulamalar da önlemler arasında bulunuyor.

Burada sorulması gereken soru şu: "Gerçekte piyasa ekonomisi diye bir şey var mı?" Bu soruya dünyanın en ünlü spekülâtörlerinden George Soros, Financial Times gazetesinde yayınlanan "60 yılın en kötü piyasa krizi" başlıklı makalesinde şu cevabı veriyor: "Sistem o kadar başarılı oldu ki insanlar, eski ABD Başkanı Ronald Reagan'ın piyasa yerinin büyüğü, ben ise piyasa köktendinciliği olarak adlandırdığım bu sisteme inandı. Köktendinciler, piyasaların dengeye eğilimli olduğuna ve ortak çıkarlara, katılımcıların öz çıkarlarını gerçekleştirmeye olanak tanınması ile daha iyi hizmet edileceğine inanıyorlar. Bu açık ki yanlış bir değerlendirme çünkü finansal piyasaların çökmesini engelleyen, otoritelerin müdahalesi idi, piyasalar değil."

"Gerçekte piyasa ekonomisi diye bir şey var mı?" sorusuna gönül rahatlığıyla şu cevap verilebilir ki "aslında yok ve hiçbir zaman da olmayacak." Çünkü iddia edildiği gibi kapitalizm piyasa ekonomisinin üzerinden hiçbir zaman temellenmedi. Bundan sonra da temellenmeyecek. Polanyi'nin Büyük Dönüşüm adlı kitabının Türkçe baskısının önsözüne Prof. Ayşe Buğra'nın yazdığı gibi sadece efsaneden ibarettir: "Piyasa ekonomisi, Polanyi'ye göre, bir meta efsanesi üzerine kuruluyor. Yani, emek, toprak ve para için, sanki bunlar satılmak üzere üretilmiş mallarmış gibi, serbest piyasalar kurulmasını gerektirir. Oysa emek, toprak ve para meta değildir. Emek insan faaliyetlerine verilen addır, toprak insanın içinde yaşadığı doğa, paraysa, merkezi güçlerin üretim ve değişime sosyal amaçlar

doğrultusunda işlerlik kazandırmak için yarattıkları satın alma gücü. Bunları bir meta gibi örgütlenmeye kalkmak insana, insanın içindeki doğaya, ve insanın üretim düzenine hiç de doğal olmayan bir saldırı oluşturur." İşte Polanyi'ye göre bu saldırı biçimleri faşizme kadar götürür. Polanyi, kapitalizmin yarattığı liberalizmle müdahaleciliğin aslında kardeş olduğunun altını çiziyor. O yüzden Avrupa faşizmini anlamamız için 19. yüzyılın liberal ekonomisine bakmamızı salık verir.

Gizli el, sermayenin ihtiyaçları söz konusu olduğunda gerektiğinde demirden yumruk bile olabilecek açık bir ele dönüşüyor. Marx ve Engels'in iktisadi, "gizli el", "doğa kanunu" gibi metafizik "ilkelerden" ayıklayarak, canlı yaşayan toplumun egemen ve sömürülen sınıfları arasındaki ilişkileri açıklayan bir dönüştürmesinin üzerinden çok zaman geçti. Bugün yaşanan gelişmelere, ödenecek faturalara, Marx ve Engels'in iktisadi ayakları üzerine diken bu perspektifinden bakılmaktadır. Böyle bakıldığında ancak, olası krize karşı önlem olarak "ekonomik reformların hayata geçirilmesi ve IMF ile ilişkilerin iyi tutulması" önerileri karşısında emekçiler açısından bir yaklaşım geliştirilebilir.

Bu yaklaşım önemlidir. Olası krize önlem olarak ücretlerin düşük tutulmasına yönelik açıklamaların eksik olmaması söz konusu önemin göstergesidir. Dünya Bankası Türkiye Direktörü Ulrich Zachau da böylesi telkinde bulunanlardan... Türkiye'nin önündeki en önemli iki konunun iş piyasası ve eğitim olduğunu belirten Zachau, uyarı ve önerilerini de şöyle sıralıyor: "Kapsamlı bir işgücü piyasası reformu yapılmalı. Çok fazla olan kıdem tazminatları aşağı çekilmeli. Çalışma şartları esnetilmeli. Yarı zamanlı işler getirilmeli. Sosyal güvence prim katkı payları azaltılmalı. Öğretmenlerin maaşları Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası göz önünde bulundurulursa OECD standartlarına göre yüksek kalıyor, bu düzeltilmeli."

Benzeri önlemlerin Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gibi sermaye örgütleri tarafından da dile getirilir olması dikkate değerdir.

İŞSİZLİK ve YOKSULLUK DERİNLEŞİRKEN KRİZİ SERMAYEYE YIKMAK İÇİN

Dünya ekonomisinde yaşanacak olası bir krizin Türkiye'ye üç kanaldan yansımaları bekleniyor. 1. Faiz oranlarında ani bir yükselme ve uluslararası sermaye hareketlerinde hızlı bir daralma. 2. Döviz kurlarında büyük çalkantılar. 3. Maliye-para politikalarında uyumsuzluklar. Türkiye bu üç olasılıkta da büyük sorunlar yaşar: Bu gelişme, dövizden Türk lirasına dönen yurt içi yerleşiklerin de tekrar dö-

viz alımına yönelmesine yol açar, birden patlayacak döviz talebini bu ekonomi karşılayamaz. Borsa çöker. Faizler hızla yükselir. Enflasyon hızla tırmanışa geçer, firmalar batmaya başlar, üretim azalır. İşsizlik hızla büyür. 138.5 milyar dolarlık dış borcu bulunan özel sektör ciddi bir kur riski ile karşı karşıya kalır. Makro ekonomik göstergeler olumsuz döner.

George Soros, BM görevlisi Kemal Derviş gibi isimler ABD'de durgunluk beklerken dünya krizi yaşanmayacağı konusunda iyimserler. Çin, Hindistan ve bazı petrol üretici ülkelerin performansının mevcut finansal sıkıntının ve ABD'deki durgunluğun dünya ekonomik krizine dönüşmesini engelleyeceğini ileri sürmektedirler.

Söz konusu iyimserliği paylaşıp büyük bir ekonomik kriz olmayacağını düşünsek bile ülke emekçileri açısından iyimser bir tablo yok. Bir kriz zaten yaşanıyor. Resmi rakamlara göre, 2007'de çalışabilir ülke nüfusu 740 bin kişi artarak 49.5 milyona ulaştı. Ama aynı dönemde istihdam edilen nüfus sayısı 370 bin kişi azalarak 20.9 milyon oldu. Sanayide çalışan sayısı azaldı. Tarım dışı işsizlik oranı yüzde 12.6'ya yükseldi. Eskiden istihdamda az da olsa artış olur, bunun yanında işsizlik artardı. Şimdi istihdamda az da olsa artış olmuyor. Tersine istihdam küçülüyor. Hem işi varken işini kaybedenler nedeniyle ve hem de nüfus artışı sonucu işsizlik artıyor.

2008 global krizin etkileri hissedilmeye başladıkça işsizlikte artış yaşanması, bugün tarım dışında resmen yüzde 12, gerçekte yüzde 20 olan işsizliğin daha ileri boyutlara çıkıp hiperleşmesi çok mümkün. Tarımdaki çözülme devam edecek. Tarım dışı sektörlerde, hedeflenen yüzde 5'lik büyüme gerçekçi değil ve bu durum, yeni istihdam bir yana, mevcut istihdamda bile düşüşleri gündeme taşıyacak.

Genç nüfusa iş imkânı yaratamayan, okuyan gençlerin iş bulmasını sağlayamayan ekonomide şimdi de krize önlem adına işten çıkarmalar yaşanıyor. Ucuz işçiliğe dayalı üretim politikaları, asgari ücret ile, kayıtdışı, geçici işçi çalıştırmayı teşvik ediyor. Buzdolabı, televizyon gibi mevsimsel özelliği olmayan ürünler üreten Vestel dahi geçici işçi olduğu gerekçesi ile 6 bin işçisini çıkardığını açıkladı. Bir süreden beri, özellikle tekstil sektöründeki işletmelerin toplu işçi çıkardıkları ya da işçilerinin bir bölümünü ücretsiz ve süresiz izine çıkararak üretimlerine devam ettikleri (ya da işletmelerin geçici olarak kapattıkları) haberleri çoğaldı. Gaziantep'te on bini aşkın işçinin işten çıkarıldığı belirtiliyor. Malatya'da organize sanayide çalışan 15 bin işçinin en az üç bininin işten çıkarıldığı ya da süresiz ücretsiz izin yoluyla işsiz kaldığı biliniyor. Bir kez "kriz geliyor muş" propagandası başlayınca, sıkışan hemen işçi atmaya koyuluyor; sıkışmayan da, işçilerin sayısını azaltırken kalan işçilerle çalışma saatlerini artırıp ücretleri artırmayarak, aynı

işi daha az sayıda işçiyle yaparak kârına kâr katmak için "kiriz geliyor" propagandasını fırsat biliyor. "Küçülüyoruz" diyen patron, önce 8-9 saat çalışan işçilerin çalışma süresini artırıyor 10, 12, hatta 14 saate çıkarıyor; ücretleri kriz edebiyatının ve işten çıkarmanın baskısı altına alıyor. Kısacası kriz ortamı fırsata dönüştürülerek kâra kâr katılıyor.

Bu arada büyük patron örgütleri bu tablo karşısında, art arda yaptıkları açıklamalarda oldukça üzüntülü gözükmeğe. TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği), toplam istihdamın azaldığını, işsizlik oranının yükseldiğini, işgücüne katılım oranının düştüğünü bildirdi. Türkiye İstatistik Kurumu geçen yılın son çeyreğiyle ilgili "Hanehalkı İşgücü Anketi" sonuçlarına dayandırdığı değerlendirmesini önümüzdeki dönem için hiç de iç açıcı olmayan bir öngörüyle noktalandı: "Ekonominin mevcut eğilimi, istihdam olanaklarının artmasına olanak sağlayacak bir yapıdan uzaktır." Yani iş arayanlar artacak ama iş bulmak zorlaşacak, çünkü ekonomik büyümenin istihdam artışı sağlamakta yetersiz kalacak.

TÜSİAD'ı TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) izledi. Sanayi Odaları Konseyi'nin yayınladığı bildiri de şöyle denildi: "İstihdamdaki son veriler ve piyasalardaki durum, işsizliğin artacağına dair ciddi sinyaller veriyor. Sanayimizin rekabet gücünün yükseltilmesine yönelik çok acil tedbirlere ihtiyaç vardır. Uygulanan kur ve faiz politikasıyla artan ithalat karşısında iç piyasada yaşanan darboğaz giderek büyüyor."

4 bin 46 işyerini kapsayan ankete dayanarak ATO (Ankara Ticaret Odası) gerçekleri sıraladı: "100 işletmeden 56'sı için geçen yıl 2006'dan daha kötü geçti. Büyümenin yavaşlaması ticari hayata zincirleme etki yaptı; satışların düşmesi kâr oranını düşürdü, işletme maliyetleri ve borçlar büyüdü. 100 işletmeden 53'ünün tahsilat güçlüğü arttı. 3 işletmeden biri işçi çıkardı."

TGSD (Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği) de geçen yıl haziran ayında yaptıkları yüz binlerce kişinin işsiz kalabileceği yönündeki uyarıyı hatırlattı.

ASKON (Anadolu Aslanları İşadamları Derneği) şunları söyledi: "Piyasa kan ağlar vaziyete geldi ama enflasyon başarılı deniyor. Bu gidişle elde iç üretim kalmayacak. Artık neyin peşinden gittiğimizi anlayamaz olduk. Ekonomi politikalarında öncelikleri nelerin aldığı anlaşılabilir olmaya başladı. Bizleri gelişmeler mi peşinden sürüklüyor, yoksa çizdiğimiz bir politikanın ardından mı gidiyoruz; tam anlayışlamıyor."

TÜSİAD, TOBB, ATO, ASKON, TGSD aslında işsizlik konusunda timsah gözyaşları döküyor. Patronların hazırlıkları ve patron örgütlerinin üyelerinin öğütleri;

bir kriz durumunda yükü en başta işçilere yıkmayı amaçlayan önlemler geliştirilmesi doğrudur. IMF ve benzeri uluslararası mali kuruluşların süreci kazasız atlama adına önerdiği reformlar da (Sosyal Güvenlik Yasası vb.) yükü emekçilerin sırtına yıkan dayatmalardır.

Dünya krizi derinleştiği takdirde Türkiye'yi mutlaka vuracaktır. Türkiye ekonomisinin bir kriz durumunda topun ağzında olan ülkeler arasında ön sırada olduğunu IMF bile açıkladı. Son yılların sürekli övülen ekonomik canlılık büyük ölçüde ülke dışından akan sermayeye, sıcak paraya ve ucuz emeğe dayanıyor. Bu çarkın böyle dönmeyeceğine dair işaretler gelmeye başladı. 2007 yılında genel olarak ekonominin göstergeleri bozuldu. Büyüme yavaşladı, enflasyon hedeflenin iki katında karar kıldı, "bütçe disiplini" bozuldu. Üstelik Türkiye Ortadoğu'daki çalkantılar, Irak'a operasyon, Kürt sorunu gibi "siyasi istikrar" sorunu yaşıyor.

Böylesi bir tablo üzerine eklenecek ekonomik kriz işçi sınıfı ve emekçilerin en basit hak ve kazanımlarını korumaları dahi büyük mücadelelerin konusu haline gelecektir. İşsizliğe, ücretlere, yoksulluğa dair en basit meselelerde sınıfın çıkarları ancak büyük mücadelelerle savunulabilecektir.

Bu koşullarda sendikal hareket içindeki sınıf mücadelecisi unsurların da sınıf hareketinin de ciddi bir yığınak yapmaya şimdiden başlaması kaçınılmaz bir görevdir. Eğer sendikalar, emek örgütleri, emekten yana partiler, çevreler; işçilerin, emekçilerin ileri kesimleri krizin yükünü patronlara; sermayeye yıkacak talepler etrafında birleşip sonuç elde edemezlerse fatura emek cephesi açısından ağır olacaktır. □